

MARKO HREN
DUHOVNO VODSTVO V SLOVENIJI
NEKOČ IN DANES

VSEBINA

DUHOVNOST IN RELIGIJE – POTREBUJEMO DUHOVNO

VODSTVO? 11

Svet-iščé 11

Tipi, tempelj in kloaka 28

Duhovnost 4.0 in duhovno vodstvo: tista manjšina, ki ... 40

TA VRAŽJA SLOVENSKA KULTURA 62

EVROPA (SAMO)OKUPIRANA, SLOVENIJA (ŠE VEDNO)

KOLONIJA? 89

OD POČASNE VODE DO MRZLEGA STUDENCA IN MRZLE REKE 97

V smeri mavrice – od Počasne vode do Mrzlega studenca 98

Prepir o oslovi senci ali esenca razprave o duhovni prenovi? 105

Konec je skrivanja 112

Priprave – Vzhodna, Zahodna, Severna in Južna Slovenija 114

Pomladno enakonočje: skupine iz useh porečij Slovenije se v Cankarjevem domu poklonijo

Medveščku in pripravijo prvi javni obred v Savinjskem gaju 119

Solkan – vstop v dolino posoških dehnarjev 129

13. veliki srpan, obredni dan 133

LILA KNJIGA OSAMOSVAJANJA 143

VSO in OS in kdo gre v nos? Obveščevalne službe skozi in skozi! 146

Vodnarjev list 170

SOVRAŽNI MOLK IN BOGATA TIŠINA, ESEJ NA TEMO SOVRAŽNEGA

GOVORA IN VERSTEV 173

AMNEZIJA JE GROBAR VIZIJE 183

SKODELICA KAVE ALI KLOAKA KRIVIC 204

Krst pri Izviru – vino ali veritas 238

OD STARE VERE DO VERE V USTAVO 259

SVETIŠČE PRI MRZLEM STUDENCU, 2018 317

Zahvala!

Hvala vsem, ki so skrbeli, da se je ohranila neprekinjena nit prenosa dragocenih tradicijskih znanj. Številne, a še vedno samo droben del njih, naštejem in se jim posebej zahvalim v posamičnih esejih.

V spremni besedi moram izpisati trikrat tročan zahval: mojim trem otrokom, trem devam in trem devačem. Ramu, ker je Ram, pravičen, zvest in samosvoj! Beli, ker je moj ljubi zduhec v Bogati Tišini in velika učiteljica ponižne potrpežljivosti! Nilu, ker je Velika Voda, pogumni, vztrajni borec, nepremagljivi pogajalec in nasploh moj najljubši lump!

Trem devam, sopotnicam. Alji, ker je prva violina, deva tega trenutka. Boži, ker je deva varuh, deva tega življenja. Mici, ker me vseskozi spominja na dolžnosti do prednikov, na starše in na naloge v rodu.

In trem devačem, pisateljem. Mitji Čandru, človeku, ki je odgovoren za to, da sem knjigo začel sestavljati. V resnici sem najin prvi pogovor vzel kot ukor, češ, zakaj zapisov že davno prej nisem objavil! Zdaj ta zaostanek popravljam. Alešu Štegru, ki je bil dovolj jasen in strog, da sem posel pisanja vzel tokrat z vso vestnostjo in še bolj resno. Victorju Hugoju, devaču, ki me spremlja z onkraj meje življenja! Del tega, kar me je naučil, je vtan v naslednje strani in vedno je bil spodbuda za akcijo. Njegova zadnja misel, ki jo je zapisal, tik preden je odšel onkraj meje življenja, »aimer, c'est agir«, »ljubiti – je delovati«, mi stoji ves čas ob strani in me ljubeče priganja. Akcija.

Poklon,
Marko

Jaipur – Ljubljansko barje – Kobarid – Laz, 2017–2018

Zaku! Za dobrodošlico v to življenje.

DUHOVNOST IN RELIGIJE – POTREBUJEMO DUHOVNO VODSTVO?

*Ko bi le bil moj edini cilj, da vidim tvoj obraz
prekrit z nasmehom.*

SVET-IŠČE

II

Svetišče v Lazu. Poletje 2017 in 2018.

Pentagram, krog, kvadrat ali trikotnik? Katera os lika iz kamenja na Planini v Lazu se ujema z naravnimi osmi doline ter Zemljino osjo? Ali mar lik ne zrcali podobe venca gorá, ki obkrožajo planino? Je geometrija domnevnega starodavnega svetišča samo odsev naravne razmestitve okoliških gorá? Katero izpostavljeno mesto na obzorju naj vzamem kot presečno točko premici, ki nosi os lika? Naj bo to mitski Triglav, karizmatični Debeli vrh ali pretočni Lazovški preval? Naj os osredo-točim v točki, kjer se na obzorje v noči ob boku razkošne Kasiopeje skorajda nasloni zvezda Severnica, ali v točki, kjer nad Ogradi ob sončnem obratu zasije prvi žarek sonca? Kje v teh kontah tečejo dominantne žile pretoka vitalnosti? Katere so pogloblitve linije toka petih moči? Mi bo Zemlja zaupala in razkrila svoja občutljiva mesta in skrivne niti, ki jih povezujejo? Mi bo zaupala prek gamsa, ki s kopiti ureže svoje stezice preko melišča, ali ujede, ki se mehko prepušča zračnemu vrtincu ob dvigu v višave? Mi bo spregovoril oblak, ki se oprijema svojih bratov v ravni črti nad gorami, ali plaz, ki igraje razporeja velike kamnite bloke v svoji ustvarjalni geometriji? Gigantsko skalo pravilnih geometrijskih gabaritov je položil naravnost v sredo ene od vitalnih črt na sredi melišča pod Debelim vrhom. Vodna črta in ognjena črta se stekata tik ob liku iz kamenja. Zemeljska črta seka planino skoraj v sami središčni osi in se nato preko ledeniških Škrlant naravnost skozi spodmol na južnem robu, kjer steza zavije naprej proti Planini Jezero, usmeri proti Bohinjskemu jezeru.

Kako tukaj diha Zemlja? Katere točke so njej najbolj svete? Njej, Zemlji!? Katera mesta razkazuje z največjim materinskim ponosom in katera

kot skrbna zaščitniška mati skriva? V kakšni geometriji sile narave uravnavajo dinamiko moči ognja, vode, v-etra?

Kljub izrazito pestremu gibanju teh moči, kar vsak obiskovalec planine začuti v hitrih menjavah smeri, toplote ter vlažnosti zračnih tokov, pa so zakoni, ki opredelijo tukajšnje vreme, preprosti.

12

Nebo se drži starega dobrega pastirskega pravila o obliki oblaka nad Debelim vrhom; oblost in položaj klobuka ali kape določata verjetnost in časovno oddaljenost morebitnega deževja. Zakon, ki ga je bila nekoč pastirskemu vajencu na srce položila Micka, me odtlej nikoli ni pustil na cedilu in nemalokrat se je primerilo, da smo z družino in prijatelji prišli v dolino suhi, takoj zatem pa se je z neba pod Planino na Blatu ulilo kot pod slapom.

Pentagram, krog, kvadrat ali trikotnik? Pravilne like in urejeno, logično geometrijo osi odkrijemo tukaj na več načinov in marsikdo tudi glede na to, kaj išče. Moja pitagorejska žilica neutrudno narekuje vtise in skoz njeno prizmo oko hitro uzre pentagram in druge geometrije v kamnu, skali, grči, orisu gore, oblaka ali v podobi doline.

Ne glej tega, kar iščeš, glej to, kar vidiš!

In v katerem obdobju so liki nastali? V različnih obdobjih železarstva, ko so tu živele kolonije rudarjev? Ali kasneje, ko so se v gore prek poletij naseljevale pašniške skupnosti? Železna doba, antika, rimsko, keltsko ali slovansko obdobje?

Kdaj so sem prvič zašle slovanske pašne skupnosti, zakaj in od kod so prišle? Toponimi krajev tod okoli se ujemajo z drugimi v Sloveniji in v zamejstvu, zlasti s toponimi v zahodnem delu. Iz dolin ob Soči, izza Krna, je do planin pod Triglavom dan hoje. So sem pribežali Kobaridci, ko jih je zaradi krive vere inkvizicija v 14. stoletju spodila iz njihovih srenj okoli Nadiže in Soče? Tam so častili boga Triglava, ki jih je spominjal na tročansko kozmološko strukturo sveta spodaj, sveta tu in sveta zgoraj. So Kobaridci pred grobim pritiskom po menjavi svoje vere pribežali bliže k svoji mitološki gori, ki jim je simbolizirala troedino strukturo sveta? Veliko urejenost, ki zagotavlja večnost in obstoj, varnost.

Razdalje so v resnici majhne in selitve so potekale hitreje, kot si morda mislimo. Če bi mi gorelo pod nogami, bi iz Posočja do tod gotovo potreboval manj kot dan, kot takrat, ko sem preizkušal zmogljivosti telesa in uspel en sončni vzhod užiti na Krnu in naslednjega na Triglavu. »Kaj vse zmore človek v enem dnevu!« si je tisto rano jutro mladenič ponosno ponavljal na vrhu svete gore. Kaj vse zmore človek!?

Kdo vse se je v preteklosti tod okoli trudil razporejati skale? In kdo jih je namestil kot prvi?

Je bilo tu najprej zavetišče za koze ali svetišče? Kdo vse je zanesel znanje in izročila svoje kulture sem gor, pod sveto goro Triglav?

Kolikokrat so plazovi in ledeniške reke v vmesnem času podrli skrbno postavljene arhitekture svetišč in domovališč, da bi jih naslednja generacija postavila spet na novo? In da bi narava sama potem spet napravila pod goro svoj red in uveljavila ustvarjalne ideje Zemljine zavesti.

Pohodniki se ustavljajo in zamaknjeni od magije gorskih razgledov zrejo v lik, o katerem so slišali pripovedovati. Nekateri brez sence dvoma prisegajo, da gre za pravilni razpored skal v krogu, ki je služil obrednim namenom. Nihče sicer ne tvega, da bi povedal, kakšnim. Nekateri pri tem celo zvedavo zatrjujejo, da vedo, kje je bil v krogu oltar, pa ob tem bržkone ne pomislijo, da oltar uporabljajo samo nekateri kozmološki sistemi, in zelo majhna je verjetnost, da je med njimi prav tisti, ki je botroval nastanku lika na Planini v Lazu. V tisti »krivi« veri, ki so se je v srcu oklepali naši predniki in z njo pred inkvizicijami bežali v gore, ni oltarjev. Daritve so šle posebnim mestom v naravi neposredno. Polagali smo jih ob izviru studenca, v globeli in spodmole, k drevesnim koreninam in v krošnje. Zemlja je daritveno mesto sama po sebi. Kajti njej so namenjene priprošnje.

In katera vera je pravzaprav kriva? Linearna, dualistična, monoteistična vera je bržkone ravna – premočrtna. Na eni strani je greh, na drugi plačilo in odpustek. Na eni nebesa, na drugi pekel. Na eni oltar, na drugi spovednica. Na eni lojalnost, na drugi vislice. Na eni strani banka in plačilo, na drugi odpustek za kriminalna dejanja. Vera v naravo je po naravi politetiistična, animistična, več-oblična, ukrivljena v podobe stvarstva – v naravi pa je neštavno možnosti med nebom in Zemljo, med svetom Prav in svetom Nav. Med da in ne je »mogoče«. Med črno in belo so odtenki barv. Življenje v naravi ni omejeno s smrtjo in rojstvom, temveč se brezčasno vije v različnih svetovih raznoterih oblik. Vera v življenje je ukrivljena v sferah spremenljivk. Je konvolutivna, soodvisna, samo-obnovljiva, sama po sebi spremenljiva, evolucijska. Je stvar procesov in ne form.

Čemu bi duhovni vodja rudarske kolonije tukaj postavil pentagram? Os lika sicer z majčkeno domišljije lepo povezuje Debeli vrh in Triglav z Bohinjskim jezerom in se v kateri od različic lika prilega celo Zemljini osi. Nekateri vedute izpod Debelega vrha in Ogradov ter Slatne nakažejo celo pentagramsko strukturo nižinskega dela same planine. Vživljam se v duha namišljenih prednikov svečnikov in same se druga za drugo porajajo ideje o vlogah postavitve strukture v pentagram, krog, kvadrat. Svečenik Slave bi za zaščito naselja in čaščenje sil v alpski kotlini brez odlašanja postavil pentagram tako, kot ga je vrezbaril na prednjo stranico zibke. Za obredne namene v podporo skupnosti rudarjev ali pašniške

skupnosti ob običajnih svetih dnevih, sledeč sončnemu ali luninemu koledarju ali pa gibanjem ozvezdij, bi oblikoval krog, kjer bi se posamični kamni spogledovali s pozicijami izbranih nebesnih teles na obzorju v kakšnem od pomembnejših trenutkov v letu! Kot svojeglav svečenik z nekaj pitagorejske izobrazbe in kot vnet častilec tročanske svete forme bi postavil trikotnik. In če bi mi bila tisti hip bliže svastika, bi nakazal svetišče, ki bi v svoji statični postavitvi kazalo obliko križa – kvadrata, četudi vsakdo ve, da je svastika v svojem dinamičnem pomenu simbol gibanja, kroženja, torej krog ali spirala. Za čisto čaščenje, goli priklon in ponižno priprošnje silam narave, bi si privoščil poljubno, spontano, intuitivno postavitev, ki bi se izvirno odzivala na prostor.

Svečeništvo je ustvarjalen in ne dogmatski poklic.

Svečenik je duhovna oseba in njegovo poslanstvo je v prvi vrsti ustvarjalnost, ne krepitev dogem. Svečenik mora biti utelešenje dinamičnega, animacijskega principa, svastike in ne principa podložnosti hierarhijam. V Rajahstanu zato vidimo rdeče izrisane svastike povsod po pokrajini, kjer delo opravljajo jainski in brahmanski svečeniki.

In kje bo mesto za svečenika ali vodjo obreda?

Bo svečenik govoril s soncem ali kot Zemljina os? Bo morda obrnjen celo nasproti soncu? Za vsako idejo o obredni vrednosti lika na tej planini kot tudi drugod najdemo razlago tako v načelih svete geometrije kot v raznovrstnih meritvah ali pa celo v hipnem navdihu, ko spontano sledimo gibanjem sil v naravi in na nebu. Če je v skupnosti preživelo izročilo iz roda v rod, bo svečenik zavezan tudi ozvezdjem, ki posebej določajo rod – njegov hipni navdih bo naravnano na nevidne silnice, ki vplivajo na pot skupnosti. Te silnice bo znal brati samo tisti, ki je prejel ustno izročilo.

A v resnici ni nobene potrebe, da bi stvari zvenele tako zapleteno – v ukrivljeni veri naravoverja, v kozmologiji upasanstva, so svečeniške stvari v temelju preproste.

Intuicija se lahko podvrže goli očaranosti ob pogledu na raznobarne naravne pentagrame številnih peterolistnih alpskih cvetic, rumenih šentjanževk, lila ciklam, belih samoperk, modrih sviščev, raznobarnih alpskih jegličev. Ne nazadnje po Triglavu nosijo imena peterolistne rože: triglavska roža, triglavski svišč, triglavska neboglasnica. Cvet, ki je

zrasel tu gori, je gotovo v sveti geometriji, ki ga je skoz tisočletja preživela med skalami v težkih življenjskih pogojih. Svečenik bi ustvarjal like v navdihu, vsakič bi vlil v svetišče nov duh, prežet s silami do-tičnega prostora, osrediščen v konkretnem času in opredeljen s kulturnim genom svoje skupnosti. Smer je svetišču lahko določalo vzhajajoče sonce na sončni obrat, na enakonočje ali na kakšen poseben dan, ki je morda postal razlog za obredje. Skoz čas in spremembe je tako možnosti za geometrije svetišč na istem mestu praktično nepreštevno. Duha in logiko lahko v naravnem svetišču na Lazu udomačimo v vse geometrije.

Prisluškujem skrivnostnim in zvedavim pogovorom obiskovalcev o energijski moči lika. Ker so se prav v bližino lika naselile kolonije svizcev, naši otroci, pa tudi drugi obiskovalci planine, radi hodijo ogledovat domovališča svizcev tik ob liku, ki buri duhove. Posedajo ob razporejenih skalah in uživajo poletno gorsko sonce. Odrasli se muzajo in si prikimavajo v brado, rekoč: *»Poglejte, otroke kar vleče tja ..., ker je v krogu dobra energija ...«*

A otroke v naravi *»kar vleče«* na raznotera mesta. Tu, na Lazu, otroci sklepajo prijateljstva samodejno in brez zavor. Otroci si poiščejo igro v vseh predelih doline, na ledeniško zmehčanih skalovjih na južni strani, na vzhodnih pašnikih pod Ogradi, med stanovi, pri sirarni in seveda tudi med domovališči svizcev na severni strani doline pri liku. Za otroke je povsod po planini dobra energija. Njihovi samodejni merilni instrumenti niso obremenjeni s predsodki. Verjeli ali ne, moji otroci so na Lazu vedno v vseh letih takoj sklenili prijateljstva z vsemi drugimi naključno prisotnimi otroki.

Dobra energija? Zdravilne energije?

Da, svetišče v naravi!

Gaj! Hram! Naravni hram kliče posameznike k skupnosti, k rodu. K zavezništvu in k skupni igri. Skupnost otrok se zato upaše samodejno. Odraslim ni treba pri tem napraviti ničesar!

O dobrih energijah v naravi upasanci ne smemo govoriti s predsodki ali na diskriminatoren način. Tako so nas učili prav otroci.

Prvobitna pri-roda je napolnjena z *»dobro«* Zemljino samo-uravnano energijo. Osiromašena pri-roda je oropana vitalnosti in Zemlja v poškodovanih tkivih ne more več uravnavati pretoka sil. V svojih razmi-

šljanjih se bomo izogibali špekuliranju. Po tisočletjih brisanja spomina in izvirnih pomenov ter ob stalnih manipulacijah z dejstvi v tej zlagani kulturi polni prevar in predsodkov ne smemo delati dodatnih hitrih zaključkov.

Če duhovnosti resnično in iskreno želimo polno prihodnost, moramo skrbeti za vero-dostojnost. Otroci se na naravo še odzivajo vero-dostojno, brez vnaprejšnjih opredeljevanj in predsodkov. Narava je najbolj zgovorna sama, brez naših oznak, in njen pomen je najčistejši, ko govori svojo lastno govorico, s svojim lastnim jezikom, neobremenjeno z našimi predsodki, sodbami in besedami, ki jih za nameček tudi ne razumemo ravno prav.

Zato raje kot trditve postavljamo vprašanja in hipoteze.

Po eni od logičnih hipotez je v davnini pod Debelim vrhom in na širše območje Bohinjskih Alp treščil meteorni snop z železovo rudo, kar je lahko povzročilo dodatni podor planine, morda celo ustvarilo veliki spodmol pod Lazom v smeri Planine Jezero. Tako je nemara nastala sedanja oblika ovalne kotline in kont, ki so jih kasneje v današnjo obliko dobrusili ledeniki. Kje na nebu je ležala supernova, ki je vzela svoj konec, da je prišlo to železo v naše kraje? In kateri zapisi so prišli z rudo? Kakšna energija? Katera inteligenca je bila vanjo vkovana? Koliko domov po Srednji Evropi držijo skupaj zakovice, izdelane iz železa, ki ga je razmetalo tod okoli? Če bi ljudje v teh domovih poznali izvorno pozicijo supernove, ki skupaj drži njihov dom, mar bi zrli tja, v prazen del neba, in se priporočali za varen dom? Če je bilo iz tega železja izdelano orožje, ki je njihov dom raztreščilo, bi zrli v isti del neba in rotili bese, naj bodo v prihodnje milostni?

Železova ruda se je ob ledeniški aktivnosti in plazovih kasneje pokazala tudi površinsko in so jo lahko daljše obdobje kopali v dnevnem kopu. Rudarskih jam je pod Debelim vrhom toliko, da si lahko samo predstavljamo, kako velike so morale biti rudarske kolonije in kako dolgi so morali biti njihovi postanki, da so dobesedno prerili celotno planino. Še danes inštrumenti prepoznane znanosti in orodja radiestezistov, geomantov in tistih, ki prisegajo na neposredno zaznavo čutov telesa, ugotavljajo seva-nja, magnetno polje in »dobre energije«. Razum hitro sprejme hipotezo,

da prisotnost ostankov rude že tako intenzivno tukajšnjo koncentracijo sil Zemlje samo dodatno krepi.

Ob 240. obletnici prvega zabeleženega vzpona na Triglav je Marko Viduka jedrnato povzel naravo svetišča v gorah takole:

18

Pravljični svet gora je mitološki svet bajeslovnih dimenzij. Hribi in gore so nekakšna božanstva ali sveti kraji osebnega miru, ki so praktično na dosegu vsakomur od nas.

Dobre energije ali sveti kraji osebnega miru torej? Mit, bajka, pravljica ali preprost okvir za neposreden in izviren osebni stik s pri-rodo, Zemljo, nebom?

Duhovnost in prvinski stik s naravo se bosta morala vrniti v zavedanje civilizacije ali pa bo ta civilizacija primorana prepustiti Zemljo kakšni drugi, časovno v prihodnost oddaljeni vrsti. Pri nekaterih ljudeh bo stik vzpostavljen skozi neposredno introspekcijo in poglobljanje v njihaje instrumenta lastnega telesa, pri drugih pa prek posrednikov, če ne drugače, prek znanstvenih razlag, razumsko. V obeh primerih se duhovnost individualizira, zgradi si jo vsak posameznik, ki na ta način postane svoj duhovni vodja.

Duhovnost je v tesni navezi z zavedanjem. Tudi zato je individualizirana.

Duhovnost je bila in spet (p)ostaja »osebna« in samo kot taka tudi temeljni gradnik občestva, občosti, skupnosti. Z duhovnostjo slehernik išče in upaše os sebe, svojo osebo, v mikro- in makrokozmosu, v pri-rodi in v rodu. Resnična duhovnost je lahko samo osebna.

Vzemimo za primer fenomen, s katerim se soočamo dnevno. Ni malo tistih, ki jim ni težko verjeti, da se z drevesom lahko pogovarjamo čuječe in da drevo čuti in se odziva na naša stanja. Pogosto srečamo ljudi, ki na tak ali drugačen način občujejo z drevesi. France Bevk je v *Umirajočem bogu Triglavu* ubesedil doživljanje dreves pri naših naravoverskih prednikih v Posočju takole:

S tem gajem je bil Kobaridec povezan že dolgo, dolgo, morda še iz jasnih dni svobode. Takrat so se ljudje čutili eno z drevesi, bila so jim kot živa bitja. Človek jih je gledal in jim prisluškoval. Videl in slišal je več, kot vidi in sliši današnji človek, ker je bil še povezan z naravo; razumel je šepetanje listja in vejà. Zavedal se je, da je del narave. Drevo mu je bilo sveto. Če ga je kdo zasekal, se mu je smililo kot žival. Kadar je govoril z besi in bogovi, je bilo njegov posrednik drevo.

Spet drugi bodo lahko sprejeli znanstveno razlago na podlagi senzorskih meritev kapilarnega pretoka v drevesnih žilah in analize masovnih podatkov o interakciji med človekom in drevesom. Cilj je isti, pa naj do njega vodi pot prek duhovnih tehnik ali pa prek tehnologij – na primer platformne aplikacije za pogovor z drevesom z vgrajenimi senzorji ter programov umetne inteligence, ki namesto naših introspektivnih in kognitivnih sposobnosti ter intuicije preverjajo masovne podatke v oblaku in tako ugotavljajo najverjetnejši pomen odziva drevesa na naše dražljaje. Akaša ali podatkovni oblak? Eter ali terabiti. Vse-eno. Namen je vzpostaviti verodostojen stik roda s pri-rodo, torej razumevanje pri-rode, na tej osnovi ponovno uveljaviti celovit etični kodeks za občevanje in sožitje z bitji pri-rode in na ta način vzdržno bivanje na Zemlji.

V resnici je vseeno, ali izvira motivacija posameznika za ponotranjenje svetosti sveta v ekologiji, duhovnosti, domoljubju, znanosti ali skrbi za lastno zdravje. Kaj nas bo bolj motiviralo – ljubezen do prirode ali strah pred izgubo pogojev za življenje, tehnologija ali meditacija, lastno zdravje ali vizionarstvo? Vse-eno.

Gotovo se je v težkih življenjskih razmerah visoko v Alpah vsaka kolonija priseljencev toliko bolj izrazito oprijela svojih kozmoloških pravil. Z njimi se je spoprijela z razmerami v neukrotljivi in težko razumljivi novi pokrajini. Neokrnjeno divjino so morali najprej doumeti, se z njo sprijeti in nato spoprijateljiti, upasati. Vzpostavljati so morali tudi trdno vezivo v skupnosti, ki je bila prejkone zapleten skupek ljudi, saj so na odprave prihajali z različnih vetrov. Razumevanje med člani kolonije gotovo ni bilo ne spontano in ne samoumevno. Zato so morali v skupnosti utrjevati vero

in up v življenje in preživetje ter vzpostaviti primerno vzdušje za soočenje z naravnimi pojavi, za zaščito pred objektivnimi nevarnostmi, plazovi, neurji, vsiljivci. Čaščenje narave je medij spoznavanja narave, čaščenje sil narave postane medij spoštovanja narave. Svečeniško znanje je urejalo pravila v skupnosti, služilo je vzdrževanju zdravja, zdravljenju poškodb, uravnavanju lova, pridelavi hrane, osnovni orientaciji v času. A v izhodišču je obredje služilo vzdrževanju stika z rodом, predniki, domom, tradicijo. Dom, hram, rod – tam so bile namreč usidrane sanje. Obredja so služila kot navdih in up za varno vrnitev domov.

Planina Laz ponuja slikovit poligon za urjenje misli o migrantskih skupnostih, ki se znajdejo v tujem, težavnem naravnem okolju. Če upoštevamo samo verodostojno dokumentirane selitve narodov na ozemlju današnje Slovenije v minulih treh tisočletjih, je več kot jasno, da smo dediči tisočletij intenzivnih selitev in križanja – večnega lazenja, nomadstva, pregnanstva, iskanja.

Bila so rojstva, bile so smrti, bila je ljubezen, bila so sovraštva, bil je mir in bil je strah. Bil je napor, ko se je kazala sila človeka, in bila je nemoč, ko so se kazale sile stvarstva. Bila je žeja, ko je bila vsaka kapljica vode sveta in smo se naučili častiti izvir, bila je lakota, ko je bila sveta vsaka hranljiva koreninica, plod, seme ali vršiček ... In naučili smo se častiti plodove narave. Bile so zvezdne noči, ko smo si ob ognju ponavljali, kar so nam o nebu povedali rájni, in bila so dolgotrajna neurja, ko smo izgubljali sled in pot ter se pri tem zakleli, da si bomo v bodoče postavili boljše smerokaze za prihodnja lazenja naokoli.

Razlogov za postavitev obrednih mest ali za odločitve o določanju posameznih izpostavljenih skal, dreves, jam, spodmolov, vrhov ali skrivnostnih gajev kot svetih prostorov tako ni nikoli zmanjkalo, pa četudi je bil postanek skupnosti kratek ali zgolj sezonski. Sveti trenutki, magični trenutki soočenja z estetiko, močmi in silami narave, življenja in smrti, so klicali k poklonu, čaščenju in priprošnji silam za zaščito.

Vere in upanja v življenje so izhajali iz logičnih okvirov vzrokov in posledic. Iz realnih kontekstov roda, neba in prirode.

A planine v gorah niso naseljevale le občasne rudarske kolonije in pašne skupnosti. Kdo vse je bil med pregnanci, ki so iz dolin pribežali na Laz in skrivaje se po okoliških vršacih, številnih jamah in spodmolih

preživljali poletja, ko se je bilo treba dobro skriti, pozimi pa so se lahko zatekli na varnejšo planino Laz in v kako od drugih trdnejših postojank niže v dolini? Znanje so v gore prinašale skupine in posamezniki, migranti, sezonski delavci in posamezni pregnanci. Vse te kategorije sodijo med pogumnejše, posebne skupine v družbi – bržkone tudi med bolj nadarjene. To so ljudje, ki so se odločili, da bodo – ali pa so bili v to primorani – izstopili iz konteksta, v katerega so bili ujeti. Zaradi ekonomskih, duhovnih ali kakšnih drugih razlogov. Zaradi nezaželenosti v svoji skupnosti ali zaradi želja, da bi svoji skupnosti pomagali preživeti.

21

Kako je torej nastal in čemu je služil prostor, na katerega danes spominja lik na Planini v Lazu?

Osnovo lika je izdelala narava sama, kajti ne glede na to, kakšen lik privzamemo, je njegova osnova nabor trdno in naravno vraščenih – »živih« – skal, dela okostja Zemlje. Ob teh so potem verjetno v različnih obdobjih v lik pentagrama, kroga, trikotnika ali pravokotnika dodane dodatne premične skale. Zelo verjetno so v različnih obdobjih različne skupine ljudi pod različnimi duhovnimi vodstvi in z različnimi nameni dograjevale osnovno strukturo. A osnovo liku tvorijo žive skale. Žive so tiste, ki so vraščene v naravno, trdno strukturo gore. Zato so preživele lik skozi različna obdobja, prek različnih akterjev, ki so prihajali in odhajali. Živa skala je tista, ki je del žive narave, trajne vitalnosti. Mrtve skale so skale smrtniki – in smrtniki jih lahko tudi premikamo. Kot smrtniki, tudi te skale prihajajo in odhajajo – enkrat v kvadrat, drugič v pentagram ali v krog. Osnova energijske moči lika so torej žive skale, ki dolgo-trajno srkajo moči iz žil vitalnosti planine: ognjene moči, moči vode, moči v-etra in moči Zemlje. Žive skale v liku na Planini v Lazu omogočajo vizualizacijo kroga, peterokotnika, trikotnika ali kvadrata.

So živo obredno mesto narave same in ne pripadajo nobeni kulturi. Pripadajo Zemlji. Ni jih treba razlagati – treba jih je uzreti, poslušati take kot so. Razlagamo samo skale – like – smrtnike, skale, ki jih je zlagal človek – smrtnik.

Za nameček je lik na Planini Laz prostorsko umeščen na posebno mesto, malce umaknjen iz osrednjega dela, v zavetrje na severozahodni del planine, lučaj od stavbnega dela planine. Dovolj, da so zublji obrednih kresov praviloma lesena domovališča samo varno osvetljevali. Ob nesporno dominantnem liku je še vrsta manjših kamnitih suhozidnih linij,

ki so bržkone nastale v kasnejšem obdobju in nakazujejo, da je šlo za temelje preprostih pastirskih zgradb ali pa celo za ograde manjših obdelovalnih površin. A vse to nas ne sme premotiti, da bi pozornost odvrnili od preproste čuječnosti in prisluškovanja silam narave v njeni izvorni arhitekturi.

Vsak naraven premik zemeljske površine, najsi ga je povzročil potres, meteor ali plaz, je v resnici fizikalno logičen in zato opisljiv proces, ki sledi fizikalnim pravilom in torej matematičnemu redu, pa naj posledice na videz kažejo še tako kaotične oblike. Razmerja v naravi so pravilna, urejena. Sile narave delujejo v redu. Sintropiji. Gorovja in doline so v resnici nastali v geometrijskem redu, četudi izgleda pokrajina na prvi pogled povsem neurejena. Tako je prvi arhitekt pravilnih likov Zemlja sama. Vse ostalo je samo nadgradnja. Človek lahko na goro, ki je že v pravilnem geometrijskem razmerju z drugimi gorami, postavi svetišče in nato svetišča postavlja v času še na drugih gorah. Sčasoma bo kazalo, kot da so svetišča postavljena v pravilni geometriji namenoma ... Pa je geometrija svetišč samo sledila pravilni razporeditvi samih naravnih danosti. Geometrija se izriše spontano. Svetišča vodi in usmerja narava sama. Narava, ki jo vodi po vedah posoških naravovercev Nikrmana, po Vedah Prajapati. Zemljina zavest. Da so danes nekateri objekti religiozne institucije, ki je na naših tleh kot del kolonialnih sil začasno prevladala, v pravilnih geometrijskih razmerjih, je tako logično in razumljivo – večina njihovih cerkva stoji na starih svetiščih in stara svetišča na izpostavljenih naravnih mestih. Izpostavljena naravna mesta pa so kazalci na pravilno, urejeno, fizikalno logično gibanje Zemljine površine ob fizikalno razložljivih pojavih. Če vzamemo geometrijo svetišč kot temeljno duhovno infrastrukturo, potem je arhitekt duhovnosti in vrhovni duhovni vodja živa narava. Zemljina inteligenca, Nikrmana, Prajapati, Noosfera ali kakorkoli že jo počlovečeno poimenujemo. Ozaveščena narava pri-rodu.

Nekoč ni bilo nobene dileme – duhovna avtoriteta rodu so bile sile in moči pri-rode. Vse ostalo so odvečne miselne naplavine. Duhovnost je, v resnici sveta, preproščina.

Steza z doline na Laz se spreminja, deloma zaradi sledi človeka, deloma zaradi sil plazov in podrtega drevja. Površinske spremembe v prostoru so stalnice že na kratki rok. Večino jih opravi narava sama. A esenca se ne spreminja tako hitro. Opojna zmes eteričnih olj v vetrcu, ki mi v nosnice hkrati zanese ostrino mravljinčne kisline s številnih mravljišč, moč macesnove smole, svežino gorskih borovcev, pomirilo koprca, toplino materine dušice in diskretno prikrit vonj kravjekov ... Ta zmes mi vedno znova zadiši enako in, ko stopim pod Ograde proti Planini Laz, čisto neslišno oznani, da sem prišel domov. Bistvo je v zraku, v duhu, v-etru.

23

Ko sem na Laz prilazil kot študent prvič, se mi ni niti sanjalo, koliko magije se mi bo kasneje razkrilo v teh krajih. Res sem na Laz dobesedno prilazil, prisanzal, pritaval. Sam, kajti z naravo sem bil lahko samo sam. Ko sem z Mišelske doline prek Lazovškega prevala prvič stopil med stanove do sirarne, sem tam ugledal staro ženico, oblečeno v črni no, ki se je trudoma, mirno, s starčevsko vztrajnostjo borila z grčavimi macesnovimi drvni in cepila kurjavo za kotel v sirarni. Vprašal sem, če smem pomagati. »Pa daj!« je rekla Micka, ko mi je brez odlašanja podala sekiro. Gledala me je zadržano, a v njenih vlažnih očeh je bila ognjena spodbuda: »Daj mladenič, kar poskusi se s tole grčo,« si je najbrž mislila, medtem ko je presojala, iz kakšnega testa je prišlek.

Zagrabil sem sekiro in cepil ves dan, se zvečer napil mleka in najedel sira ter vprašal, če lahko ostanem do jutra. Krvave žulje na dlaneh smo namazali s prvimi kapljami mleka s kravjih vimen. Prespal sem na senu ob stanu majeric ... Zjutraj sem ponovil nasvet za celjenje žuljev in ob tem molzel s posebnim občutkom, ki ga je utripala žuljava dlan. In tako sem na planini ostal svojih prvih pastirskih štirinajst dni. Nepozabno se spominjam hierarhije svežih dnevno pridelanih krvavih žuljev v napol zaceljenih trdih, zastaranih žuljih iz minulih dni. Medicina maščobe prvih kapelj mleka z vimen je vzdrževala moje dlani v zadostni kondiciji, da sem nacepil drv za dober kos sirarske sezone. Priučil sem se vseh faz pridelave mleka, sira, skute in masla. Nato sem moral na kratko v mesto, a sem se takoj nato vrnil še za nekaj tednov. Pri Micki in Cilki sem

ob povratku opazil spremembo – da sem se takoj vrnil na planino, sta razumeli kot dokaz pripadnosti in vzdušje zaupanja se je lahko začelo razvijati. Kaj me je privleklo in nato vedno vnovič vlekle na Laz? Katera sila? Katero božanstvo? Leto za letom, vse do danes.

Kolikokrat sem ležal med murkami in zrl v nebo ter sanjavo čakal uro, ko je bilo treba krave prignati nazaj na planino na molžo? Nepozabni trenutki brezčasa, etra, vonjav in magije gora, odprtega neba, podprtega s stebri očajkov. Ob Mickinem mentorstvu sem raziskoval rastišča najlepših gorskih rož in zdravilnih zeli po kontah, kamor smo smeli gnati čredo. Dišalo je po tisti skrivnostni zmesi, kot bi bila z njo prepojena vsaka ped prsti, črna zemlja, ki nikjer ne diši tako kot tu gori – posebej, ko jo razgreje poletno sonce.

V bogati tišini sem se učil zrenja. Osnov za sanje. Sanjava, sanjama – dvojinska oblika glagola sanjati. Je imel Taras Kermauner prav, ko je razvil drugenjski pristop kot pogoj za doživetje svetega? Je doumel tudi besedo sanjava v dvojinski obliki?

Micka in Cilka sta kljub vzpostavljenemu zaupanju molčali. Bogata tišina, ki sem se je lahko napil do roba. Vsako leto sem nato prihajal ponjo. Popolnoma za-svoj-en.

Poletno druženje z Micko in Cilko je pustilo neizbrisen pečat. Drobni namigi o Belih vilah in o fantih iz doline, ki so se hodili zdraviti pod Ograde, so privlekli vso mojo pozornost, saj so bile med namigi tudi kakšne konkretne, za mladeniča mojih let privlačne zgodbe o ljubeznih fantov iz doline, ki so jim bile usojene žene v belih haljah, skrivnostne zaščitnice modrosti o močeh naravnih zdravil. Drobni napotki o zdravilnih rastlinah, o starih načinih hrambe, o pravih sušenja, o pravih nabiranja in postopkih uporabe, so bili edina stalnica redkih pogovorov z molčečimi starkami. Ko sem dobil dovoljenje za nabiranje gorskih zdravilnih zeli in izbranih svetih rož, sem to razumel kot svečano potrditve zaupanja in od takrat se počutim kot del pašne skupnosti. Za vedno.

V vsakem spodmolu pod Ogradi sem odtistihmal videl zimsko zave-tišče pregnanih vil, v vsakem toponimu v dolini sem zaznal spomin nje. Bele vile. Včasih sem jih bolj povezoval z belimi haljami, ki naj bi jih po ustnem izročilu majeric nosile, včasih z božanstvom Belinom, ki naj bi bil po virih zaščitnik zdravja.

Micka in Cilka sta mi postali tihi duhovni učiteljici svoje vrste. Nihče prej in nihče kasneje ni znal tako odmerjati besed. Tišina je bila sveta. Pravica do tišine nedeljiva od pravice do biti tu pastir. Na Lazu. Nobena beseda ni bila mašilo, vsaka beseda je bila polna, nobena prazna. Vsaka misel je morala imeti smisel.

Počasi sem doumel držo pesnika, ki me je sprva spominjal na Vando-tovo dobričino Kosobrina, kot ga je upodobil Frane Milčinski pod taktir-ko režiserja Jožeta Galeta. Dane Zajc, ki sem ga v študentskih letih opa-zoval na Lazu samo od daleč, kot odmaknjenega čudaka, mi je bil prva leta popolna uganka. Šele z leti sem spoznal, da je bil Dane samo pre-prosto zlit s pravilom Laza in pravico do tišine. In šele takrat mi je prav zazvenela tudi njegova poezija. Kako posrečeno so njegovo zadnjo zbir-ko pesmi naslovili *V belo*. Najina srečanja so se kasneje izmenjevala od jeseni do pomladi v vrvežu ljubljanskega starega mestnega jedra in prek poletja na Lazu. Na Lazu sva v glavnem molčala, v mestu sva ob sreča-njih kje ob Šušarskem mostu kramljala o spominih na Laz. Presečnica najinih pogovorov v tistih časih pred osamosvojitvijo je bil Taras Kermau-ner. Ob njem so se najine misli srečale na prav poseben način. Taras je bil sam v vseh vidikih gora – gora z glavo pri rodu. Njegov razgled v po-krajino tradicij, mitov, legend, zgodb o globoki notrini človeškega in na-rodovega bitja in odsevu bitja v drugem je bil izjemen. Pasla sva se na njegovem poznavanju vsega, kar je napisala slovanska roka. Šele leta ka-sneje, ko je Taras že odšel, sem z Manco Košir obiskal Alenko Goljev-šček in Tarasovo zapuščino v njegovi hiši na Krasu. Postalo mi je jasno, da bi za pregled celotnega Tarasovega življenjskega dela potreboval leta svojega življenja.

Planina Laz je postala zame Meka. Vsakoletno obredno lazenje gor, ti-šina in pašnja. Lazenje gor, na Ograde, na Mišeljsko, ki je najlepša konta v Alpah. Kot siceršnjemu religioznemu raziskovalcu transverzalistu mi je magija Laza in sirark odprla povsem nova obzorja. Obzorja prikrite, a vabljivo bogate domače dediščine, nečesa skrivnostnega, kar je sicer dišalo po duhovnih praksah, ki sem jih žejno pil iz zakladnice svetovne duhovne dediščine, a je nosilo s seboj moč, ki je doslej nisem poznal – moč odznotraj. Ne moč iz notrine posameznika, temveč moč iz notrine roda in pri-rode. Je France Prešeren, ko je pisal zaključek Krsta pri Savici,

zaslutil prihodnost transverzalnosti duhovnosti ob srečanju treh kozmoloških tokov – slovanskega, keltsko-germanskega in židovsko-krščanskega? Je naslikal tisti »od veselja svetleči se obraz device, ki je bila podpora vere krive, saj je opravljala službo boginje Žive«, v sijaju zato, ker je slutil, da so moč, sijaj in odrešenje v sodobni duhovnosti gnezdeni prav v katalizi transverzalnega združevanja modrosti?

Je s tem Prešeren že pravilno kodiral prenovo duhovnosti za slovenski rod? Je že predvidel, da bomo vztrajali tudi pri lojalnosti boginji Živi?

Če sem sprva mislil, da je gorski svet pod Debelim vrhom predvsem prvovrstna platforma za meditacije in vaje v doktrini sanjama, potem mi je ob redkih mislih, ki sta jih spregovorili Micka in Cilka, ob Danetu in mislih na Tarasova obsedena iskanja postalo jasno, da sem na Laz prihajal po nekaj posebnega. Nekaj, kar me je prevzelo enako močno kot volja po introspekciji sama – iskanje zastrtih korenin. Bistva, esence. Povezanosti, notrine in dvojine – drugenjstva, kot bi rekel Taras. Religioznosti v pravem pomenu torej, vsepovezanosti. Tarasove notrine ali vedske introspekcije. *Taras bi lahko bil duhovni vodja. Taras je to bil!*

Na Lazu sem dobil cepivo za raziskovanje moči prednikov in prednamcev, moči roda, brez katerih ni vstopa v razsežnosti, po katerih človek samodejno hrepeni. Brez povezanosti z rodом, pri-rodo in prednamci preprosto ni duhovnosti. Brez sveta spodaj ni sveta zgoraj. Ljudem brez duhovnosti ostane samo to-zemeljski svet trenja, plenjenja, pehanja in neprestanega nehanja, linearnega preigravanja med dobrim in zlim.

Učil sem se pogovorov z bogato tišino in ob drobcih pripovedi starih modrih majeric buril strast po razkrivanju skrivnosti naše preteklosti. Šele desetletja kasneje me je ob raziskovanju drugih prežitkov tradicionalnega naravoverja v Sloveniji na bogato tišino ponovno opozorila naravoverka iz Tuhinjske doline. Takrat sem razvozlal magijo pristopa majeric na Lazu.

Tudi drugi pričevalci in prenašalci starih modrosti po Sloveniji prispevajo uvide v odstiranjju znanj prednikov vsak iz svoje posebnosti. Ključni pojmi naše tradicije vznikajo kot gorski osamelci v vseh pokrajinah. Vsak iskalec doprinese kakšen svoj ključ k odpiranju vrat zastrte preteklosti. Močnejši kot je glas domačih avtorjev, močnejše se razkrivajo tudi

drugenjstva s sozvočnimi kodami tradicij v svetu. Naš hram se ponovno zliva v okvir magije indoevropskega *arham*. In bolj ko odkrivamo pomen in svetost dóma, hrama, bolj se nam razkrivajo pomeni osnovnih kozmoloških besed. Ene za drugo. Kaže se novo razumevanje besed, ki razkrivajo naš kulturni genom.

Predniki so nam zapustili sledi, iz katerih lahko razberemo razvoj duhovnosti in koncepte duhovnosti, ki so odražali razumevanje sveta in določali odnose med rodом in naravo, med bitji stvarstva in vsemirjem.

27

Gotovo je, da se koncepti duhovnosti razvijajo in nadgrajujejo, kot se v kulturah s časom spreminja vse. A srž konceptov ostaja isti – vidci, ki so se dokopali do srža, so videli univerzalno sliko. To olajša študij sicer kompleksnih šol duhovnosti. Načela, uzrta z metodo notranjega poglobljanja, se izkažejo kot univerzalna.

Za začetek preverimo, ali se načelo univerzalnosti izkaže v sami besedi »duhovnost«. V slovenskem jeziku ta izhaja iz korena »dih«, kar besedo neposredno poveže z »zrakom« in njenima sopomenkama »vzduh« (v nekaterih slovanskih jezikih »vazduh«) in »eter«, ki je oblika zraka v najvišjih plasteh. Kvalitete v posameznih plasteh lahko opišemo takole: »Zrak« je zemeljska oblika in izhaja iz zemeljskih bitij, ki žarčijo in so zato vidna, kot lahko razumemo tudi razlago v Slovenskem etimološkem slovarju. »Vzduh« je zračna domena na ravni atmosfere. Iz vzduha izide beseda »vzdušje«, ki se praviloma nanaša na kvaliteto povezanosti. Slednjo ustvari množica bitij med zemljo in nebom, tudi bitij, ki jih naravoverski viri zgovorno označujejo kot »zduhce«. »Eter« je zračna domena na ravni osončja, zrak v najvišji plasti. Ni naključje, da beseda »veter« označuje zrak, ki potuje, zrak, ki pride od daleč, praviloma z gora, torej od zgoraj, in v konceptu enega polja zavesti je tako tudi lažje razumljivo, zakaj pravimo, da informacije, ki potujejo v radiofrekvenčnem prostoru, »pošiljamo v eter«. V resnici informacije prenaša v-eter.

Koncept zračnosti, ki predstavlja strukturo diha in celovit komunikacijski sistem ter s tem osnovno »infrastrukturo« duhovnosti, koncept povezanosti vsega z vsem, je v slovenskem jeziku predstavljen v trojstvu, tročanu, kar ustreza povezanosti elementov zemlje, zraka in ognja. Analogno opredeljujejo tri kategorije zraka tudi Vede, kjer je struktura podobna: *apana* kot zemeljski zrak, *vyana* kot zrak med zemljo in nebom in

prana kot zrak iz osončja. Gradnik, ki ga indijske Vede opisujejo kot prisotnega v vseh ravneh zraka in kot temeljni gradnik v vsem, kar obstaja, je Prajapati, prvobitni in enoviti princip ustvarjanja po načelu »yatha pinde, tatha paramande«. To načelo predpostavlja, da je tako kot zgoraj tudi spodaj, tako kot v vsemirju tudi v telesu, tako kot v mikro tudi v makro. Iz tega načela so jogijske discipline razvile introspektivno metodo spoznavanja zakonov stvarstva.

Načelo se odraža v slovenskem reku »saj je vse-eno« in v besedi »vse-mirje«.

Srž duhovnosti, mediji povezanosti, ki so nam jih prenesli predniki skoz kode dah, zrak, vazduh, vazduh in eter, zdržijo presojo univerzalnosti.

TIPI, TEMPELJ IN KLOAKA

Rajahstan, Indija, sedež jainske skupnosti.
Zimski sončni obrat 2017.

Razgled mi zaslepljuje sijaj nebesno modre kristalne palače trgovskega centra v poslovnem delu Jaipurja. Palači domačini ljubkovalno pravijo Tipi. Lučaj od nje je asketska stavba sedeža verske skupnosti jainov. Pod mostom, ki mi nudi razgledno ploščad, se mukoma plazi vodonosnik. Izvira v starem mestnem jedru, ki slovi kot Roza mesto. Nato kanal križari po Rajahstanski prestolnici, se združi v reko Morel ter z njeno vijugo izriše naravno mejo med Rajahstanom in Madhya Pradeshem, se preliva v večje reke, na koncu pa v Jumno in navsezadnje pri Allahabadu doseže svoj cilj – zlitje s sveto reko Gango.

Novozgrajeni trgovski center se bohota v kristalnem sijaju sodobne velemestne gradnje. Ob njem v samostanu muniji skoz brezhibno belino svojih rahlo tkanih oblačil sevajo moči védenja zbranega iz brezčasne introspekcije, notranjega zrenja v vsemirje, ki ga polni večtisočletna tradicija bržkone najčistejše šole nenasilja do bitij prirode na svetu! Kristalno čist dan zimskega sončnega obrata sili telo v podrejenost pretanjenim močem človeške narave. Telo se pokloni, duh se zravna. Sodobni

urbani velemestni svet in svetost tradicije v sočasnem vpogledu vzpostavita mislim lestev za vzpon v točko, od koder je moč uzreti svetost sveta in iluzije hkrati.

Prav tam, sredi blišča to-zemeljskega in vse-mirskega bogastva, teče kanal-kloaka odpadkov v ekosistemskem bitju, ki bi moral biti vodonosnik. Biti bi moral v vseh pogledih čist in svet kot menihi in tak bi moral priti do cilja, ko se združi s sveto reko Gango. A že na samem viru je postal umazana kloaka, smetišče, na katerem se pasejo tropi črnih svinj, potepuški psi in urbani nomadi.

29

Na tem zgovornem razglednem mostu v toplem ranem rajahstanskem zimskem jutru, natanko na zimski sončni obrat, ko na nebesnem svodu kraljuje Orion, razmišljam o duhovnem vodstvu v domačem hramu, rodni Sloveniji. Zgled duhovnega vodstva jainov je premočan in ni pošteno, da bi ga vzel kot enoto mere za presojo duhovnega vodstva v Evropi; vsakdanje življenje odločilnih ljudi v Rajahstanu je prežeto in najtesneje povezano s hierarhijo munijev, jainskih menihov. V istih prostorih, kjer z muniji bivamo, so tudi sobane za dnevna srečanja z ljudmi, prostori se mehko prelivajo drug v drugega, tako mehko, kot mehko drsijo bose noge in kot se blago sklanjajo prikloni obiskovalcev, ko prihajajo k menihom na pogovore in po nasvete. Samo manjši del teh pogovorov mi prijazno prevajajo, a vendarle dovolj, da obnovim vtis o širini tem, ki jih odpirajo. Te se dotikajo prav vseh vidikov življenja v skupnosti in tako se iščejo hitre rešitve za konkretne potrebe skupnosti. Pred desetletji, ko sem imel priložnost dlje časa prebiti z vodjo jainov, njegovo svetostjo Acharyo Tulsijem, sem konzultacije s skupnostjo spremljal bistveno podrobneje kot tokrat in vloga duhovnega vodstva v družbi se mi je takrat pokazala v povsem novi luči. Spovednice, ki se jih je moral privaditi človek v Evropi, so natančno nasprotje neposrednosti, odprtosti in sodelovalnega duha pogovorov na konzultacijah tukajšnjega občestva z duhovno hierarhijo. Jainskega religioznega sistema in institucionaliziranih frakcij krščanskih religij se ne da v ničemer primerjati. Če bi si kdo predstavljal, da so pogovori skupnosti z muniji v prvi vrsti abstraktno duhovni, bi se zmotil, presenetila bi ga usmerjenost h konkretnim rezultatom. Z Ram Singhom se tako ob njegovem obisku pri muniju Jiju hitro dogovoriva, da bom za en dan popestril program v njegovi šoli,

ki jo je blizu Jaipurja zgradil za zapuščene otroke, sirote. Pri jainih gre v veliki meri za naloge. Ram Singu je tako kot ostalim premožnim jainom popolnoma jasno, da je premoženje, ki ga imajo na tem svetu, premožene skupnosti. Vedsko načelo *aparigraha*, neprilaščanja, razvijajo primereno današnjemu času.

30

A razmišljati želimo o duhovnem vodstvu in o položaju duhovnosti v naši kulturi in ne želimo zaiti v primerjave religijskih sistemov. Ne skrivam pa navdušenja in upov ob vračanju tradicijskih verovanj in duhovnih praks v naša sodobna življenja. Prav zato, ker jih je moč scela aktualizirati. Ezoterične prakse tu in tam zato zaidejo v pripoved kot ozemljitev. Ni pa naša ambicija, da bi podrobneje, kaj šele celovito razložili in širili določene duhovne prakse ali praktike ter tako skoz pripoved poskusili privabljati k metafizičnemu poglobljanju. Za zdaj bomo utemeljili potrebo po globinski prenovi razmisleka o položaju duhovnosti pri nas, v slovanskem svetu in v Evropi.

Duhovnost nam bo pomenila človeško zmogljivost za širjenje zavedanja, za preprosto razumevanja sveta.

Tako bo duhovnost v našem razumevanju pomenila trajen, ponotranjen proces rasti človeka v njegovem zavedanju povezanosti s svetom, s svetim, z vsem, kar ga obdaja in prežema. Kot vrednost za skupnost nam bo duhovnost predstavljala razsežnost povezanosti roda navznoter in roda s pri-rodno. Duhovnost je zato dinamična spremenljivka, predpostavlja neprestano učenje in stalno aktivno držo posameznika. Duhovnost narekuje aktivnost, gibanje, premik. Ključna beseda »povezanost« nas bo opomnila, da je takemu razumevanju moč pripisati tudi izvirno kodiranje besede *re-ligija*, iz lat. *religare*, ponovno povezati. Ponovno ozavestiti povezanost človeka s celoto stvarstva, roda s pri-rodno.

In kakšno je razumevanje duhovnosti in religioznosti v Sloveniji danes?

Če privzamemo rek, da imamo tako izvršno oblast, kot si jo zaslužimo, potem nam na to vprašanje najbolj zgovorno in brez olepšav odgovori edina definicija duhovnosti v predlogu Nacionalnega programa za

kulturo, ki ga je Ministrstvo za kulturo (MK) pripravilo prav v času nastajanja zapisov, ki so pred bralko in bralcem. V Sloveniji tačas verstva in duhovnost sodijo v področje kulture in s tem v pristojnost MK. S tem ne bi bilo težav, če bi v naši kolektivni zavesti pojem »duhovnost« vsaj približno zadel bistvo pomena te odločilne plasti človeške zgradbe. So-deč po tem, kar je želela kot definicijo duhovnosti postaviti naša izvršna oblast, pa je duhovnost preveč zmuzljiva tarča, da bi lahko zadeli njen pomen. Je to že odgovor na vprašanje, kako je z duhovnim vodstvom pri nas?

31

Predlog Nacionalnega programa za kulturo nam je pokazal na stanje duha v deželi in ne moremo drugače, kot da razpravo o duhovnosti začnemo s treznega pogleda na izhod-išče, na stanje stvari tako, kot je. Takole se je zapisalo strokovnjakom, ki so za slovensko ministrstvo za kulturo razglabljali o kulturi in se pri tem dotaknili tudi duhovnosti:

Osrednje področje kulture prečijo in nanj vplivajo dejavnosti z drugih področij družbenega življenja, kot so izobraževanje, religijske in duhovne prakse, mobilnost, prometna infrastruktura [...]. Ti horizontalni vidiki kulturne politike zelo vplivajo na področje kulture, dejavno sooblikujejo okoliščine in njegov razvoj, čeprav so izvorno vpeti v druge družbene podsisteme.

Kar je v tem zapisu spodbudno je, da je vzpostavljena ločnica med religijskimi in duhovnimi praksami. Strinjamo se.

V sodobnem svetu moramo res razpravljati o dveh sistemih ločeno, o religijah in o duhovnosti. Vsakršno siljenje monopolnih religij k prisvojitvi izvornega pomena besede *re-ligare* bi pomenilo sizifovsko delo. Vsakršno enačenje religijskih družbenih sistemov z duhovnostjo lahko popolnoma izkrivi pomen duhovnosti. Za institucionalizirane religije lahko rečemo, da predstavljajo »družbene podsisteme« oziroma da so v podsisteme vpete, česar pa zagotovo ni moč trditi za duhovnost. Duhovnost je del človekove zmogljivosti, je osrednji del človeške narave in tako določa odločilni del človekovega potenciala in s tem tudi vitalnosti kulture kot celote. Duhovnost je neposredno povezana z ustvarjalnostjo in svobodo posameznika, z njegovimi pravicami, z njegovim obstojem.

Tako razumljena duhovnost ni in ne more bit horizontalni vidik, ki preči področje kulture kot kakšen kolovoz, železniška proga ali omrežje pivnic.

Če bi kakšna točka družbene organiziranosti to morala vedeti, poznati in tudi razglašati, je to prav MK, ki je skovalo zgoraj citirani nesmisel.

32

To ministrstvo je namreč skrbnik vsaj dveh zakonov, ki v domači deželi določata pojem verstev in duhovnosti, in sicer Zakona o verski svobodi (v nadaljevanju ZVS) in Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah. Prav slednji je za naše premišljevanje posebej zanimiv, saj se je zakonodajalcu zapisala v njem določba, ki štiti moralne avtorske pravice kot sistem, ki »[...] varuje avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi do dela«.

Človeška ustvarjalnost in njegove stvaritve, ki so posledica ustvarjalnosti, imajo torej po slovenski zakonodaji »duhovno vez« s človekom. Človek je torej duhovno povezan z vsem, kar ustvari, kar predpostavlja, da je duhovnost enoznačno povezana z zmogljivostjo človeka, da ustvarja, da raste in da prispeva svoj ustvarjalni presežek skupnosti. To pa predpostavlja, da je duhovni vidik človeka nedeljiv del človeške zgradbe in s tem del kulture in ustvarjalnosti, ne pa kakšnega »družbenega pod-sistema«, ki bi »področje kulture prečil«.

Duhovnost je za človeka kot ožilje, kot živčevje; celovit sistem, ki človeka prežema in omogoča ter povezuje na mikro in makro ravni, z življenjskim biotopom, skupnostjo in vsemirjem. Duhovnost je za skupnost nedeljivi del skupnostne kulture. Tako kot jezik. Duhovnost skupnost določa. Duhovnost je vsebovana v kulturi.

Zato ni mogoče nasprotovati dejstvu, da je duhovnost v pristojnosti ministra za kulturo. Ni pa prav, da Ministrstvo razume duhovnost tako, kot je to zapisalo v predlogu nacionalnega programa za kulturo, pri čemer v samem programu za nameček o duhovnosti ni povedalo nič programskega. S tem je duhovnost dvakrat obglavilo, prvič z nesmiselno definicijo in drugič s tem, ko za razvoj duhovnosti ni predvidelo nobene ukrepa.

Slovenska izvršna oblast na ta način ignorira, prezira in tudi obglavlja duhovnost. S tem pa ne prispeva nič dobrega k vezi človeka z njegovo ustvarjalnostjo. To pa ima lahko neslutene posledice za naš razvoj in obstoj. Zato je treba duhovnost osamosvojiti! Osamosvojiti od religij in od države.

Navedbo iz Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah bi lahko vzeli kot dobro izhodišče za premislek o ukrepih, primernih za dokument, kot je Nacionalni program za kulturo. Citirana navedba namreč posrečeno veže duhovne in osebne vezi človeka do njegovih kreacij. Nomotehnična rešitev »duhovne in osebne« predpostavlja, da so duhovne vezi obvezna (uporaba veznika »in«) nadgradnja osebnih vezi. Torej je duhovna vez nadosebna vez do stvaritve posameznika, kar nakazuje povezanost ustvarjalnosti posameznika s skupnostnim, torej javnim interesom.

33

Pri tem spomnimo na ločnico med duhovnostjo in religijami, ki mora biti začrtana krepko! Slovenska izvršna oblast z zapisom v osnutku nacionalnega programa za kulturo ne sporoča samo, da je do duhovnosti brezbrizna, sporoča, da je do duhovnosti pristranska, z vidika ustavne etike torej neustavna. Oblast se v praksi ukvarja izključno z religijami, in to večidel z eno. Opazujoč duhovnost in oblast tako še vedno živimo v srednjeveški koloniji in v predindustrijskem času. Vse se ujema. Z obglavljanjem duhovnosti in favoriziranjem ene religije se zatira osamosvojitveni potencial koloniziranega roda. Sodoben nacionalni program mora vsebovati duhovno prenovu v smislu duhovne osamosvojitve.

MK smo večkrat spomnili na neprimernost zapisov o duhovnosti, a odzvali so se z molkom, kar je dodatni argument za trditev, da je redefinicija duhovnosti in položaja duhovnosti v Sloveniji nujna. Ministrstvo je opozorila prezrlo, kar razumemo kot vztrajanje izvršne oblasti pri razumevanju religij in duhovnosti kot družbenih podsistemov, ki »prečijo področje kulture na podoben način kot prometna infrastruktura«.

Ali moremo v taki – z vidika duhovnosti – razvrednoteni kulturi sploh govoriti o duhovnem vodstvu? Dodatno nam razpravo oteži dejstvo, da so duhovna vodstva decentralizirana in razpršena. Lahko rečemo, da vodstvo je in da ga ni. Je v resnici skrito. Razpršenost nosi poleg svojih naravnih prednosti s seboj tudi pasti – zlasti glede načina, kako poskrbeti za kvaliteto, za verodostojnost duhovnih učenj.

Je kultura, ki razvrednoti duhovnost sploh še kultura?

Naša temeljna skrb je, da prihodnjim generacijam zagotovimo človeku spodobno razumevanje, vrednotenje in veljavo duhovnosti in verodostojne, kvalitetne duhovne šole. In tu ne moremo preskočiti primanjkljaja, ki se je nabral skozi stoletja. Potrebno bo trdo delo. Zato naj nikogar ne čudi pojav stoterih duhovnih šol v minulih desetletjih – med zadnjimi smo upasali Akademijo za preučevanje naravoverskih obrednih praks. Ta je plod etičnega imperativa, ki smo ga vedno znova začutili ob srečanjih s predstavniki tradicionalnih, predkatoliških kozmologij pri nas in v koloniziranih kulturah v različnih obdobjih raziskovanja po svetu. Je plod kontinuiranega duhovnega iskanja, študija in poglobljanja. Šele ko se ozremo nazaj, razumemo imperativne in sile, ki slovanskega duhovnega iskalca ženejo k raziskovanju duhovnosti. Tudi mene so preganjale od najstniških let dalje, moral sem – še v študentskih časih – na osnovi razpoložljivih virov spisati svoj prvi osebni priročnik za jogo, se temeljito spoznati z načinom interpretacije in tudi redukcije slovanske dediščine skozi folklorni prikaz, moral sem se potopiti v aktivistično delo v duhovnem in newagevskem gibanju osemdesetih let, se kosati z akademsko sfero in vpisati podiplomski študij primerjave religijskih sistemov, se spoprijeti z založništvom in urejati prvi novodobni duhovni novičnik pri nas, *Vodnarjev list*, ter tako dobiti pregled nad dobrim delom snovalcev nove duhovnosti in nazadnje stopiti v polje institucionalizirane duhovnosti, nazorov, verstev in religij ter ustanoviti transverzalno naravoversko Svetovnonazorsko kozmološko skupnost UPASANA – sanjava prostost duha, kjer domuje Akademija za preučevanje naravoverskih obrednih praks. V tej legi lahko tudi najbolj neposredno doživljam razmerja in kvaliteto odnosov v soočenju države in verskih skupnosti kot akterjev na področju duhovnosti. Vse posamične etape iz preteklosti se ob razmišljanju o duhovnem vodstvu in duhovni prenovi kažejo kot prvovrstna šola, ki narekuje in omogoča zanesljive poteze.

V resnici je primerno, da o duhovnosti razmišljamo v povezavi z ustvarjalnostjo, saj je ta osrednja zmožnost človeka. Iz takega osredišča-

nja duhovnosti bo tudi izšlo sodobno razumevanje in vloga duhovnosti za trajnostni razvoj človeštva kot celote, torej za prihodnjo kulturo, in sam obstoj te civilizacije. In tu, v presežku človeške ustvarjalne narave, se srečata duhovnost in znanost, ki morata postati celota kot produkt etičnosti in celovitosti, duhovnosti na eni in specializiranih znanj na drugi strani. Prav ti prepleti omogočajo ustvarjalnost, ki je najvidnejši izraz duhovne plati človeka. Da bi omogočili zbir potrebne prebojne mase etičnih razvojnih rešitev za umiritev plenilskega samomorilskega razvojnega cikla človeštva, moramo aktivirati kolektivni ustvarjalni potencial na globalni ravni.

35

Zato pa moramo o duhovnosti spregovoriti odkrito, jasno in pošteno. Pri tem moramo enako uporabljati znanstvene in zaznavstvene metode, iskati prežitke izročil prednikov in se poglobljati v osebne notranje zaznave in izkustva.

Sprega znanosti in duhovnosti je osrednja nit razprav duhovnih voditeljev v Jaipurju. Seveda se bo moralo tudi v slovenskem prostoru preliti še veliko duha, preden bomo ustvarjalnost in avtorske pravice na področju duhovnosti razumeli bistveno globlje, širše in celoviteje od tega, kar se je doslej znašlo v mislih našega izvršnega vodstva, oblasti, ki je uspela v Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah uzreti samo duhovne praktike nekaterih religijskih sistemov, na podlagi česar so se med avtorskimi deli v ospredju znašle samo »pridige«. Zakonodajalec je tu, kot tudi na drugih področjih, pristranski in za časom, namenoma najde rešitev za nekatere, in to dolga stoletja monopolne religijske prakse, ki poznajo »pridige«, ne išče pa umestitve avtorskega dela svečnikov tradicionalnih naravo-verskih in drugih duhovnih praks, kjer za pridige ni prostora. Mar ni postavitve svetišča v naravi iz naravnih predmetov (skale, kosi lesa) enakovredno avtorskemu delu, ki ga zakon imenuje »pridiga«?

Sta avtorski deli upasanskega, naravovoerskega in katoliškega svečenika pred zakonom enaki?

Trdim, da je človek po svoji naravi tradicionalni naravoverec. Drugače v resnici tudi ne more biti. In naravoverske prakse praviloma ne poznajo ne pridig in ne prižnice, ne oltarja in ne spovednice. Religijske šole, ki poučujejo v paradigmi modreca s piedestala – *sage from the stage* – so s prostim dostopom do znanja v usihanju. Nove generacije bodo ob vse

večji avtonomnosti in suverenosti posameznika sprejemale samo učenje v paradigmi dejanskega opolnomočenja s strani etičnih in strokovnih avtoritet, ki jim bodo z navdihom stale ob strani – *guide from the side*.

Prihodnost duhovnosti je v individualizaciji duhovnih poti ob dostopnosti do učenj v različnih praktikah. Posameznik bo pri oblikovanju svoje duhovne poti vedno bolj svoboden, avtonomen in ustvarjalen, tudi avtorski. Zato tudi vedno bolj kritičen.

36

Kako torej krepiti »duhovne vezi« in tako izboljšati ustvarjalnost, avtorska dela in dodano vrednost posameznikov? Odgovori na ta vprašanja tvorijo ključ za razmislek o ozaveščanju vloge duhovnosti v sodobni družbi in pri oblikovanju politik, ki so povezane z duhovnostjo. Šele ko bo vloga duhovnosti v družbi jasnejša, pa bo mogoče zares spregovoriti tudi o duhovnem vodstvu.

Za indijske filozofe ni dileme. Profesor Bhatt, predsednik indijskega filozofskega združenja, je v svojem nagovoru svetovnim verskim voditeljem, ki smo ga poslušali dopoldne na ta zimski solsticij, malo preden sem stopil na svojo opazovalno ploščad, misel razvil takole:

Širjenje zavesti je v samem jedru indijske kulture, od koder se razvija holističen, celovit pristop do življenja in do znanosti.

S to mislijo sočasno zrem v center potrošništva, v bleščéči Tipi, in na drugi strani v center čiste tradicije duhovnega poglobljanja, notranjega zrenja, v sijoči sedež jainov, ter spet na tretji strani v realno stanje stvari in smeti in toksičnih naplavin – v kloako ubogega vodonosnika.

Brez dvoma je na sceni, kjer premišlujem, popolnoma jasno, da svetovi duhovnosti, biznisa in posvetnega življenja tečejo paralelno, popolnoma drug mimo drugega, navkljub tisočletnim vplivom in tudi današnjim poskusom vpliva verstev na javno življenje. Tako doma kot tukaj v Rajahstanu, ne glede na to, da religijski sistemi niso praktično v ničemer primerljivi. Ko hierarhiji menihov kasneje pokažem fotografije deponije, ki sem jih posnel ob vodonosniku dobesedno pred njihovim pragom, in razpravljamo o pomenu rek za pri-rodo, so vidno začudeni, a

trmasto ponavljajo, da je Ganga za Indijce sveta reka. Duhovni sistemi (zlasti religije) in družbeni ustroj ne najdejo več načina delovanja na tak način, da bi vrednostni sistemi učinkovito odgovorili na dejansko dogajanje v družbi in na posledice človeških dejanj za pri-rodo. Povodje Gange je v zadnjem desetletju štetja prebivalstva bogatejše za petintrideset milijonov duš v človeških telesih. Indija, posebej z neizmernim onesnaženjem »svete« reke Gange, kaže na protislovje med visoko gospodarsko razvitostjo, tisočletno duhovnostjo in kolapsom etike. Indija, ki je nemara primer dobrega multikulturnega in medverskega sožitja, meka za vse duhovnosti, zibka globalnih duhovnih trendov, ta Indija ne najde načina prenosa etike v družbeno življenje. Kako bi lahko našli pot do uveljavljanja etike doma, v Sloveniji, ki so ji skoz stoletja skorajda popolnoma spodsekali korenine tradicionalnih etičnih sistemov.

37

Nekoč so naše prednike vodili dehnarji, danes ljudi in monopolno religijo vodi denar.

Indija išče pot skoz temeljito poglobitev v korenine svoje kulture. Njihovi vedci vedo, da brez vitalnih korenin ne bo moč na novo ozeleneti po opustošenju, ki smo mu in mu bomo priče zaradi netrajnostnega plenjenja pri-rode. Enaka naloga čaka Slovenijo. Klic k prepородu smo slišali iz ust Franceta Prešerna v Krstu pri Savici in kasneje izpod peresa Francea Bevka v *Umirajočem bogu Triglavu*. Pri slednjem se dialog s tradicijskim vedstvom konča v stanju nemočne blaznosti junakinje Volkice, podobno, kot se v nemoči konča v istem letu 1930 objavljen Hessejev dialog, ki ga je položil v usta Narcisu in Zlatoustu, pri čemer smo v sklepnem delu prejeli jasno sporočilo.

Če malce razvijemo Bevka in Zlatoustov sklepní nagovor Narcisu, zaključimo, da brez stika s predniki ni mogoče niti ljubiti/živeti niti umreti. Brez duhovnosti moraš znoreti.

Tudi bogu mili Prešernovi junakinji, svečenici, se je malodane zmešalo ... Obupala je skoraj, reva. In zakaj že se v resnici pri Prešernu v sklepnem dejanju Krsta po tem obupu »od veselja svet' obraz device«? Nemara prav zato, ker je spoznala potencial ukrivljenosti ver, lepoto spremenljivosti in konvolutivnosti evolucije – krive vere, trasverzalne duhovnosti v zlitju več kozmoloških tokov. Prešeren je tudi tu pokazal vso svojo mojstrskost in stik s svetom generičnih idej.